

Jaarboek
Parlementaire Geschiedenis
2011

***Waar visie ontbreekt,
komt het volk om***

Redactie:
Carla van Baalen
Hans Goslinga
Alexander van Kessel
Johan van Merriënboer
Jan Ramakers
Jouke Turpijn

Centrum voor Parlementaire Geschiedenis,
Nijmegen

Boom – Amsterdam

Foto omslag: xxx - Xxxx Xxxx

Vormgeving: Boekhorst Design B.V., Culemborg

© 2011 Centrum voor Parlementaire Geschiedenis, Nijmegen

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

ISBN 978 94 6105 546 0

NUR 680

www.uitgeverijboom.nl

Inhoud

Ten geleide	9
--------------------	---

Artikelen

<i>Henri Beunders</i> , De terugkeer van de klassenstrijd. De angst van de visieloze burgerij voor 'de massa' lijkt op die van rond 1900	15
<i>Patrick van Schie</i> , Ferm tegenspel aan 'flauwekul'. De liberale politiek-filosofische inbreng in het Nederlandse parlement: voor individuele vrijheid en evenwichtige volksinvloed	29
<i>Arie Oostlander</i> , Aan Verhaal geen gebrek. Over de noodzaak van een betrouwbaar kompas voor het CDA	41
<i>Paul Kalma</i> , Het sociaaldemocratisch program... en hoe het in de verdrukking kwam	53
<i>Erie Tanja</i> , 'Dragers van beginselen.' De parlementaire entree van Abraham Kuyper en Ferdinand Domela Nieuwenhuis	67
<i>Koen Vossen</i> , Een Nieuw Groot Verhaal? Over de ideologie van LPF en PVV	77
<i>Hans Goslinga en Marcel ten Hooven</i> , 'De vraag is of de democratie blijvend is.' Interview met J.L. Heldring	89

Spraakmakend debat

<i>Peter van der Heiden</i> , De persoonlijke garantie van de premier aan de fractieleider van GroenLinks. Het Kunduzdebat in de Tweede Kamer, 27 januari 2011	101
--	-----

Egodocumenten/Bronnen

<i>Johan van Merriënboer</i> , Appèl voor een christelijk geïnspireerde volkspartij. De getuigenis van Piet Steenkamp van 8 juni 1968	113
---	-----

Interview

<i>Hans Goslinga en Jouke Turpijn</i> , 'Te grote ongelijkheid is slecht voor een samenleving.' PVDA-leider Cohen houdt vast aan middenkoers om tweedeling te voorkomen	123
---	-----

Herinneringen/necrologie

<i>Ruud Koole</i> , Partijvoorzitter tussen actie en regeringsverantwoordelijkheid. Ien van den Heuvel (1927-2010)	133
--	-----

<i>Jan Franssen</i> , In memoriam Albert Jan Evenhuis (1941-2011)	139
<i>J.Th.J. van den Berg</i> , Politicus op verzoek. Jan Vis (1933-2011)	143
<i>Wim Slagter</i> , Een samenbindend bestuurder die altijd leraar bleef. Klaas de Jong Ozn. (1926-2011)	147
<i>Peter Kooijmans</i> , Publiek welzijn als persoonlijke missie. Max van der Stoel (1924-2011)	151

Parlementaire kroniek

<i>Jan Ramakers</i> , Het parlementaire jaar 2010-2011	157
--	-----

Recensies

<i>Bert van den Braak</i> , Van heerensociëteit naar politieke marktplaats	187
<i>Bert de Vries</i> , De rode dominee A.S. Talma	188
<i>Wim Slagter</i> , Hand- en spandiensten van Wilhelmina en het einde van een tijdperk	190
<i>Gert Schutte</i> , Parlementaire geschiedenis als open boek	193
<i>Willem Camphuis</i> , Zestig jaar SER: inbreng, werking en invloed	195
<i>Marloes van de Kolk</i> , Het GPV: de padvindende van het Nederlandse parlement	196
<i>Piet Hagen</i> , Fedde Schurer, een Friese atoompacifist	198
<i>Friso Wielenga</i> , Politieke onrust en continuïteit: regering en parlement in de jaren 1963-1967	200
<i>Marij Leenders</i> , Daadkracht loont	203
<i>Rutger Zwart</i> , Macht en ideologie	205
<i>Anne Bos</i> , Peper in perspectief	208
<i>P.P.T. Bovend'Eert</i> , Het politieke proces dat leidt tot coalitiewisselingen	210
<i>Pepijn Oomen</i> , Kwaliteit maar nog steeds geen regeringsbeleid. Een geschiedenis van GroenLinks	211
<i>Eric Jurgens</i> , De Eerste Kamer; een omstreden gremium	213
<i>Hilde Reiding</i> , Functioneren aan het einde van de fuik	215
<i>Peter van Griensven</i> , Nederlandse democratie in crisis?	217
<i>Hélène van Beek</i> , Haagse ambtenaren; onderschatte macht	219
<i>Hilde Reiding</i> , Een platoonse democratie	222
<i>Sarah L. de Lange</i> , Het populisme en de pvv	224
<i>Charlotte Brand</i> , Kabinetsformaties in Nederland: een mysterieus pokerspel	226

Signalementen

<i>Alexander van Kessel en Jan Ramakers</i> , Gesignaleerd	231
--	-----

Lijst van afkortingen	235
------------------------------	-----

Over de auteurs en de redactie	237
---------------------------------------	-----

Ter herinnering aan Willem Breedveld (1945-2010).

Ten geleide

‘Wer Visionen hat, sollte zum Arzt gehen,’ zei de sociaaldemocratische Bondskanselier Helmut Schmidt in een verkiezingscampagne in 1980. Schmidt was een uitgesproken *Realo* met een vlijmscherpe tong. Naar verluidt richtte hij zich tot zijn partijgenoot Willy Brandt die wel eens last had van ‘visie’. Joop den Uyl – geen vriend van Schmidt, wél van Brandt – leed aan hetzelfde euvel. ‘Waar visie, waar uitzicht ontbreekt, komt het volk om,’ aldus luidde de uitsmijter van de regeringsverklaring die Den Uyl op 28 mei 1973 aflegde in de Tweede Kamer. Een mooi thema voor het *Jaarboek Parlementaire Geschiedenis 2011*.

Want op het engagement van Den Uyl volgde de no-nonsense van de jaren tachtig en negentig: Helmut Schmidt, Lubbers en Paars. De politiek verzakelijkte, ideologische veren werden afgeschud en de politieke elite vervreemde zich steeds meer van het kiezersvolk. ‘Een-partijstaat Nederland’ luidde de kop boven een vooruitziend artikel van J.W. Oerlemans in *NRC Handelsblad* van 14 februari 1990. De auteur uitte daarin zijn grote bezorgdheid over het democratisch gehalte van de machtsvorming en de machtsuitoefening in Nederland. Het was één pot nat. Sindsdien stemt een groeiend aantal kiezers niet meer op het politieke midden. Zonder visie komt het volk om. Sinds Fortuyn hebben de lager opgeleiden zich van het midden afgewend. Wat ontbreekt er aan het ‘Grote Verhaal’ van liberalen, christendemocraten en sociaaldemocraten?

In 1999 schreef politiek commentator Willem Breedveld dat burgers behoefte hebben aan drama en aan strijd om zich in moeizame afwegingen te kunnen herkennen. De politiek moest volgens hem meer leiding geven aan het debat, op hoofdlijnen haar nek uitsteken en zich niet verschansen. Het was de moeite waard toch nog eens naar het kabinet-Den Uyl te kijken dat het onderste uit de kan wilde halen en op alle fronten de strijd aanging: ‘Dat ging er misschien onbesuisd aan toe, te onbesuisd. Maar die strijd gaf mensen wel het gevoel dat de politiek er toe doet, de moeite waard is om je ermee bezig te houden. Nu is het een grote grijze gehaktbal. Welke regering er zit, doet er niet toe en iets te kiezen valt er ook al niet. Alleen daarom al ben ik geneigd te zeggen: een scheutje Den Uyl graag, dat zou stellig geen kwaad kunnen.’¹

In een prikkelende inleiding ontleedt *Henri Beunders*, hoogleraar geschiedenis, media en cultuur te Rotterdam, de teloorgang van de visieloze politieke elite in het afgelopen decennium. Na het echec van de polarisatiestrategie onder Lubbers en het afschrijven van ideologieën onder Kok, Van Mierlo en Bolkestein klonterden liberalisme, christendemocratie en sociaaldemocratie samen in het midden van de polder. Intussen onstond een nieuw Nederland onder invloed van turbokapitalisme, de multiculturele samenleving en de groeiende tegenstelling tussen hoger opgeleiden en de rest. De grote massa voelt zich onbegrepen, en de elite ziet dat niet of wil haar verantwoordelijkheid niet nemen. Wat we de laatste tien jaar zien, aldus Beunders, is de terugkeer van de klassenmaatschappij.

Ferm tegenspel bieden aan ‘flauwekul’ van andere partijen: dat was volgens Frits Bolkestein de essentie van de liberale inbreng in parlementaire debatten door de jaren heen. *Patrick van Schie*, de directeur van de Teldersstichting van de vvd, laat zien dat deze uitspraak past in een liberale traditie, waarbij de individuele vrijheid vooropstaat als ‘politieke prioriteit nummer één’. Burgers moeten volgens liberalen altijd beslissende invloed kunnen blijven uit-

oefenen op de besluitvorming. Hij breekt onder meer een lans voor referenda bij fundamentele staatkundige vraagstukken om 'een van de burgers losgezongen parlement' tot de orde te kunnen roepen.

Arie Oostlander, oud-directeur van het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA, grijpt terug naar het traditionele christelijke erfgoed en de herbronning van het CDA in de jaren zeventig van de vorige eeuw. Kernbegrippen zijn gerechtigheid, solidariteit, gespreide verantwoordelijkheid en rentmeesterschap. Het 'Grote Verhaal' van het CDA werkt nog steeds, mits leiders niet tekortschieten. De partij zou voorop moeten lopen bij maatschappelijke ontwikkelingen. Het CDA begrijpt de waarde van het geloof voor de politiek. Dat is een voordeel in het politieke debat met moslims. Verder zou het CDA samen met Europese zusterpartijen sturing moeten geven aan de EU, tegen eenzijdig marktdenken en scepticisme. Daarmee zou het CDA volgens Oostlander effectief stelling kunnen nemen tegen het hedendaagse populisme.

Paul Kalma, oud-directeur van de Wiardi Beckman Stichting van de PVDA, beschrijft de historische ontwikkeling van het programma en de strategie van zijn partij binnen de Nederlandse context. De klassieke kern is volgens hem 'de emancipatie van de arbeidersklasse respectievelijk van degenen aan de onderkant van de inkomens- en kansenverdeling – in politiek en cultureel maar vooral in sociaal opzicht'. In de jaren negentig liet de PVDA zich langzaam de neoliberale consensus inzuigen. Daar ligt de belangrijkste oorzaak van haar verregaande programmatische en electorale verzwakking. Het groeiende onbehagen van lager opgeleiden werd onvoldoende waargenomen. De PVDA verzuimde haar eigen programma scherp neer te zetten, de links-rechtstegenstelling vervaagde. Kalma bepleit een bundeling van linkse krachten en doelbewuste politisering. De gepassioneerde strijd om het algemeen belang is essentieel in een krachtige democratie. Wat dat betreft valt er lering te trekken uit de periode waarin de PVDA geleid werd door Den Uyl.

Historica *Erie Tanja* analyseert het weinig succesvolle debuut van twee prominente erf-laters van de christendemocratie en het socialisme in het Nederlandse parlement: Abraham Kuypers en Ferdinand Domela Nieuwenhuis. Zij bleken niet alleen representanten van uitgesproken nieuwe denkbeelden, maar hanteerden ook een nieuwe stijl van politiek bedrijven. Hun emotionele, op de achterban gerichte getuigenispolitiek botste met de negentiende-eeuwse liberale parlementaire cultuur.

Koen Vossen, verbonden aan het Instituut Politieke Wetenschap van de Universiteit Leiden, analyseert de overeenkomsten en de verschillen tussen de ideeën van LPF en PVV en probeert beide partijen te plaatsen binnen het geheel van bestaande ideologische stromingen. Het grote verhaal is 'een soevereine democratie met één dominante en eeuwenoude cultuur die elite en volk met elkaar verbindt'. De thematiek is ook dezelfde: modernisering van overheid en verzorgingsstaat, gebrek aan leiderschap en verdediging van de westerse cultuur. De jaren zestig, de linkse elite en de islam moeten het daarbij vooral ontgelden. Toch komt Vossen op basis van een overtuigende analyse tot de conclusie dat de LPF onder de liberale hoofdstroming kan worden gerekend, terwijl de PVV eerder 'nationaal-populistisch' of 'populistisch radicaal rechts' is, een etiket dat past bij een andere politieke familie.

In een gesprek met *Hans Goslinga* en *Marcel ten Hooven* vraagt J.L. Heldring, de nestor onder de politieke columnisten, zich af of de democratie wel blijvend is. Zij wordt niet uitsluitend door de rede geregeerd en staat een verenigd Europa in de weg. Tot op dit moment blijft het echter het slechtste systeem op alle andere na die zijn beproefd. Volgens Heldring is

het nog maar de vraag of het volk ten onder gaat wanneer visie ontbreekt. Idealisme is geen aanbeveling. Belangrijker is 'leiderschap dat uitgaat van een realistische kijk op de wereld en de menselijke natuur'. Dat partijen intellectueel een beetje droog zijn gelopen, is geen ramp. Een gebrek aan competent leiderschap is erger.

In de rubriek 'Sprakmakend debat' presenteert *Peter van der Heiden* het debat in de Tweede Kamer over de uitzending van een politietrainingsmissie naar de Afghaanse provincie Kunduz. Centraal daarin stond de vraag of premier Rutte erin zou slagen de oppositie de hand te reiken en voldoende steun zou krijgen, ondanks tegenstemmen van de pvv. De positie van de nieuwe leider van GroenLinks, Jolande Sap, die Rutte steunde, stond daarbij op het spel. Haar fractie maakte deel uit van de oppositie en haar partij was aanvankelijk tegen de missie.

Het egodocument sluit nauw aan bij het thema 'Waar visie ontbreekt...' Het betreft een hartstochtelijk pleidooi van CDA-peetvader Piet Steenkamp voor een moderne, christelijk geïnspireerde volkspartij op een partijcongres van de KVP in 1968. *Johan van Merriënboer* plaatst Steenkamps getuigenis in zijn historische context.

Hans Goslinga en *Jouke Turpijn* spraken ten slotte met Job Cohen over zijn eerste jaar als politiek leider van de PVDA. Het is de klassieke opdracht van de sociaaldemocratie om werkers van hoofd en hart te verenigen. Cohen heeft moeten wennen aan zijn rol als oppositieleider tegen het minderheidskabinet-Rutte. De pvv heeft heel veel macht, maar neemt geen verantwoordelijkheid. Dat vindt hij een belangrijke weeffout. Op het terrein van Europa en de buitenlandse politiek is Rutte afhankelijk van de oppositie. Cohen: 'Wat wij zeggen gebeurt. Hij kan niet anders.'

Het *Jaarboek Parlementaire Geschiedenis* is een uitgave van het Centrum voor Parlementaire Geschiedenis, verbonden aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Het *Jaarboek* wil in zo breed mogelijke kring belangstelling wekken voor de Nederlandse parlementaire geschiedenis. Het probeert dit te bereiken door naast wetenschappelijke ook opiniërende artikelen op te nemen, alsmede egodocumenten en herinneringen aan onlangs overleden prominente politici, boekbesprekingen en een kroniek van het afgelopen parlementaire jaar. Doorgaans liggen actuele thema's of gebeurtenissen ten grondslag aan de onderwerpskeuze van de historische artikelen. In het *Jaarboek* komen niet alleen wetenschappers aan het woord, maar ook journalisten en (oud-)politici. In alle bijdragen is het Nederlandse parlement in een nabij of ver verleden uitgangspunt van beschouwing; zijn positie en handelen sinds de opkomst van het parlementaire stelsel in 1848 staat steeds centraal.

Het *Jaarboek Parlementaire Geschiedenis* kwam mede tot stand dankzij de steun van het bestuur van de Stichting Parlementaire Geschiedenis (mr. Th.C. de Graaf, W.I.I. van Beek, dr. G.A.M. Beekelaar, drs. A.M.C. Eijssink, mr. S. van Haersma Buma en drs. A. Slob) en de wetenschappelijke raad (prof. dr. R.A.M. Aerts, prof. dr. J.Th.J. van den Berg, prof. mr. C.A.J.M. Kortmann en prof. dr. G. Voerman) die de Stichting, het Centrum voor Parlementaire Geschiedenis en de redactie met waardevolle adviezen terzijde stonden. Onze dank gaat tevens uit naar Irene Helsen voor de secretariële ondersteuning en naar Suzanne de Lijser die de illustraties verzorgde.

Ten slotte staan wij op deze plaats stil bij Willem Breedveld, die vorig jaar oktober na een kort ziekbed overleed. Willem was trouw redactielid vanaf de allereerste editie van het *Jaarboek*,



Minister-president Jan Peter Balkenende, zijn politiek assistent Jack de Vries en Willem Breedveld als interviewer in het Torentje, 16 mei 2006
[Foto: Hollandse Hoogte – Werry Crone]

in 1999. In de twaalf jaren waarin hij lid was, heeft de redactie dankbaar gebruik gemaakt van zijn buitengewone kennis van de Haagse politiek en van zijn contacten daarbinnen. Zijn vermogen verbanden te leggen en prikkelende vragen te stellen, zijn niet-aflatende nieuwsgierigheid en enthousiasme zullen wij niet vergeten, maar bovenal zullen wij Willem herinneren vanwege zijn warme persoonlijkheid, als een buitengewoon aimabele man.

*Carla van Baalen
Hans Goslinga
Alexander van Kessel*

*Johan van Merriënboer
Jan Ramakers
Jouke Turpijn*

Noten

- 1 Willem Breedveld, 'Heimwee naar Den Uyl', *Roodkoper. Onafhankelijk maandblad voor cultuur, religie en politiek* 3 (1999), september, p.7.